

Василь Федосійович Столяров

д-р екон. наук, проф.

Заслужений діяч науки і техніки України

ORCID 0000-0002-4399-7117

e-mail: stolyarovvf@ukr.net,

Інститут фізичної економіки ім. С. А. Подолинського, м. Київ

СТРАТЕГІЧНЕ БАЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМ ВИРОБНИЦТВОМ В УКРАЇНІ (до 100-річчя Чумаченка Миколи Григоровича)

В сучасних умовах, в канун вікового ювілею з дня народження Чумаченка Миколи Григоровича (1 травня 1925 року) діалектично об'єктивним стає переосмислення й усвідомлення сакрально передбачених ним наукових ідей в сфері планування економіки і соціального суспільства, що були успішно реалізовані на практиці.

Відновлення соціально-орієнтованої державотворчої діяльності в суверенній, незалежній і соборній Україні доцільно зорієнтувати і на творче використання його теоретико-методологічних наробок й досвіду конструктивного ініціатора пошукових економічних досліджень. Це стосується вирішення проблем економіки промисловості і управління промисловими підприємствами як базису національного господарювання, проблем досягнення узгодженості та збалансованості стратегічних і тактичних рішень в соціально-економічному розвитку держави і регіонів, процесів і процедур синхронізації у часі галузевого і територіального управління з широким впровадженням програмно-цільових методів регіоналізації та способів гармонізації взаємодії центральних і місцевих органів влади.

Мої спогади про д.е.н., професора, академіка Чумаченка Миколу Григоровича пов'язані з оволодінням складовими його масштабної діяльності як державного діяча та провідного вченого-економіста, а також з його особистою роллю в моєму науковому зростанні. Доречним вважаю засвідчення результатів започаткованих разом з ним спільних справ в Академії економічних наук України та Українській асоціації регіональних наук¹.

Навіть стислий розгляд славетного творчого шляху Чумаченка Миколи Григоровича в сфері економіки і суспільства Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) засвідчує його цілеспрямованість і працелюбність як надзвичайної особистості, що володіє природним даром генерувати нові знання, приділяти постійну увагу і допомогу молоді у професіональному і діловому зростанні, проявам людяності і патріотичної відданості козацькому РОДу і Батьківщині.

З 18 років М. Г. Чумаченко — солдат Радянської Армії у складі військ 4-го Українського фронту (1943–

1949 рр.). Як учасник Великої Вітчизняної війни він нагороджений орденом Вітчизняної війни I ступеня, орденом «За мужність» III ступеня, медаллю «За Победу над Германией в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.», медаллю «За боевые заслуги», знаком «25 лет Победы в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.», нагрудним знаком «Ветеран войны. Учасник боевых действий», почесним знаком «50 років визволення України», багатьма ювілейними медалями.

Життєвий шлях Миколи Григоровича Чумаченка описано Міжнародним об'єднаним біографічним центром у багатотомному виданні «Солдати XX століття» у розділі «200 видатних діячів сучасності — учасників Великої Вітчизняної війни» [1–2].

В нашій пам'яті Микола Григорович Чумаченко залишиться мудрим українським вченим-економістом зі стратегічним баченням промислового і соціально-економічного розвитку, відкритою і доброю Людиною. Усе життя Микола Григорович одночасно займався навчальною, виробничою і дослідницькою діяльністю. У 1957 році без відриву від виробництва він з відзнакою закінчив Тбіліський державний університет, а у 1961 році — заочно аспірантуру Київського фінансово-економічного інституту. В 1962 році Микола Григорович захистив кандидатську дисертацію, в 1964 році йому присвоєно вчене звання доцента. В 1970 році Микола Григорович захищає докторську дисертацію і у 1971 році йому присвоюється вчене звання професора.

Розпочавши свою діяльність в сфері економічної освіти і науки з вересня 1961 року з посади старшого викладача кафедри обліку і аналізу Київського інституту народного господарства ім. Д.С. Коротченка, а з 1964 року — завідувача новоствореної кафедри економічного аналізу, Чумаченко Микола Григорович послідовно набував досвіду справжнього фахівця викладацької діяльності від заступника декана обліково-статистичного факультету і декана факультету планування промисловості до проректора із заочної та вечірньої форми навчання Інституту.

В січні 1971 року М. Г. Чумаченко призначається заступником директора з наукової роботи Інституту економіки АН УРСР, а у квітні 1972 року він обира-

¹ Столяров В.Ф. — академік Академії економічних наук України (обраний 25.06.1993 р., диплом №8);
Дійсний член (академік) Української асоціації регіональних наук (обраний 30.08.1996 р., диплом №14).

ється заступником академіка-секретаря Відділення економіки, історії, філософії і права АН УРСР.

В квітні 1973 року Микола Григорович призначається директором Інституту економіки промисловості АН УРСР (м. Донецьк) і заступником Голови Донецького наукового центру АН УРСР, під керівництвом якого були розпочаті масштабні дослідження проблем удосконалення управління виробництвом, проблем регіональної економіки, проблем прискорення науково-технічного прогресу. Він очолив секцію наукової ради Центру «Розвиток і розміщення продуктивних сил Донбасу». У грудні 1973 року Миколу Григоровича Чумаченка обрано членом-кореспондентом АН УРСР.

Створюючи у 1970-1972 рр. Автоматизовану систему управління вугільним комбінатом «Свердловантрацит» в місті Червонопартизанськ Луганської області, фахівці Інформаційно-обчислювального центру комбінату (під керівництвом В. П. Фокіна і В. Ф. Столярова) використовували методологічні та інформаційно-методичні нароби Чумаченка Миколи Григоровича для запуску і функціонування підсистеми АСУ «Бухгалтерський облік і економіко-статистичний аналіз діяльності шахт комбінату». Наукові напрацювання і конструктивні рекомендації Миколи Григоровича містилися в його публікаціях і докторській дисертації на тему «Проблеми обліку і економічного аналізу в управлінні промисловим підприємством», яка була їм захищена у 1970 році.

Протягом 1978-1985 років Микола Григорович Чумаченко очолював Комісію Державного комітету науки і техніки СРСР з ефективного використання обчислювальної техніки країнами-членами Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ). У серпні 1975 року М. Г. Чумаченко був членом делегації Української РСР на Спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН. Протягом 1976-1978 років – постійним представником Української РСР у Комісії ООН з транснаціональних корпорацій.

М. Г. Чумаченко велику увагу приділяв розвитку пріоритетних напрямків досліджень: у 1974 році в інституті за його участі створені відділи проблем управління виробництвом і проблем соціально-економічного розвитку, в 1976 році – відділ проблем охорони праці, в 1977 році – відділ методології планування та стимулювання в промисловості, відділ проблем управління якістю в Дніпропетровську, у 1979 році у Запоріжжі був сформований відділ соціально-економічних проблем із питань ліквідації ручної праці в промисловості, із 1981 року функціонувало Дніпропетровське відділення Інституту економіки промисловості [2].

З метою розвитку досліджень з актуальних проблем сучасності в 1986 році в Інституті були відкриті відділ економічних та соціальних проблем автоматизації і відділ проблем ефективного використання виробничого потенціалу. Такі структурні перетворення забезпечили підвищення ефективності фундаментальних досліджень, прискорення впровадження їх результатів у промисловості.

Після створення у 1974 році в Інституті економіки промисловості АН УРСР (м. Донецьк) і персонального очолювання з 1975 року Відділу проблем управління виробництвом, Микола Григорович зосередив наукові дослідження його колективу на організаційно-економічному проектуванні структур і механізмів управління підприємствами, об'єднаннями, галузями і територіями, секторами ефективного господарювання.

В 1975 році Микола Григорович персонально провів спільне засідання відповідних відділів Інституту при обговоренні кандидатської дисертації В. Ф. Столярова на тему «Удосконалення планування виробництва в умовах дії АСУ різних рівнів (на прикладі вугільної промисловості)». Інститут економіки промисловості АН УРСР був призначений спеціалізованою вченою радою з захисту докторських дисертацій Економічного науково-дослідного інституту (ЕНДІ, м. Київ) Держплану УРСР в якості провідної наукової організації. Після обговорення дисертації Микола Григорович визнав доцільним розгляд її концептуальних положень на засіданні методологічного семінару Наукової ради АН УРСР по комплексній проблемі «Оптимальне планування і управління народним господарством», яку він очолював в місті Донецьк.

В січні 1976 року В. Ф. Столяров успішно захистив кандидатську дисертацію на першому засіданні докторської спеціалізованої Вченої ради ЕНДІ, а у березні 1976 року виступив на Методологічному семінарі з доповіддю «Методологічні основи взаємодії АСУ різних рівнів у вугільній промисловості» (Препринт доповіді/АН УРСР. ІЕП. – Донецьк, 1976. – 1,2 д.а.). В червні 1976 року Столярову Василю Федосійовичу був присвоєний вчений ступінь кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.05 – економіка, планування і організація управління народним господарством і його галузями, що засвідчило визнання Вищою Атестаційною Комісією (ВАК) СРСР наукової школи Чумаченка Миколи Григоровича з проблем вдосконалення і розвитку систем управління промисловим виробництвом в Україні.

При обговоренні дисертації і доповіді Микола Григорович зорієнтував автора спогадів на майбутнє поглиблення виконаного дослідження шляхом розробки теорії управління промисловим виробництвом соціально-орієнтованого суспільства, яке було завершено через 10 років підготовкою докторської дисертації на тему «Система управління виробництвом в умовах інтенсифікації: організаційно-економічний механізм» (зі спеціальності 08.00.21 – економіка, планування і організація управління промисловістю та її галузями). Інститут економіки промисловості АН УРСР у 1988 році знову виступив провідною організацією з її наукової атестації.

В дисертації і авторській монографії «Інтенсифікація та система управління промисловим виробництвом (організаційно-економічний аспект)» [Наукове видання, затверджено до друку вченою радою ЕНДІ Держплану УРСР, Київ, Наукова думка, 1988. – 16,0 уч.-вид. арк.] теорія управління промисловим виробництвом у соціально-орієнтованому суспільстві представлена як цілісна сукупність наукових знань, що об'єднані власним предметом і специфічними методами дослідження [3].

Методологічними засадами теорії управління були визнані політична економія та історичний матеріалізм. Фундамент теорії управління розглядався як локальна частина єдиної наукової картини світу, що складається із сукупності емпіричних фактів, ідеалізованих об'єктів і фундаментальних понять. Теоретичний базис теорії управління визначається взаємозв'язком вихідних понять фундаменту (рос. «основания») теорії і принципів розвитку соціально-орієнтованого суспільства. Він відображається принциповою схемою і механізмом взаємодії економічних законів, конкретизованих за допомогою відповідних категорій до планових показників [3, с. 163-164].

В контексті розробки теорії управління промисловим виробництвом у соціально-орієнтованому суспільстві в докторській дисертації і авторській монографії автора спогадів була обґрунтована загальна схема організації взаємодії академічного, освітянського, галузевого і заводського секторів науки та тематика чотирьох напрямів НДР [3, с. 165-166]:

1. Уточнення і стандартизація визначення загальнонаукових і економічних категорій і понять; розвиток економічної метрології, яка відповідає вимогам теорії виміру, що дозволяє розробляти в єдиній термінології і порівнянному масштабі виміру фундамент (рос. «основание») теорії управління.

2. Побудова схеми взаємодії економічних законів по фазам суспільного виробництва, виявлення загальних і специфічних законів, результатів проявлення їх взаємодії для формування теоретичного базису теорії управління.

3. Визначення субординації економічних законів, категорій і показників індивідуальних, галузевих, територіальних і суспільних відтворювальних процесів з побудовою економічної структури промислового виробництва соціально-орієнтованого суспільства. Високоефективна економічна структура дозволяє забезпечити органічну єдність продуктивних сил та виробничих відносин на різних рівнях суспільного поділу праці та регламентувати масштаби господарювання.

4. Розробка системи Комплексних моделей управління промисловим виробництвом, логіка побудови яких визначається ієрархією зведених і основних показників соціально-економічного розвитку республіки в єдиному народногосподарському комплексі держави.

З 1976 року, здійснюючи координацію республіканських наукових досліджень з проблем підвищення ефективності і результативності управління промисловістю, Чумаченко Микола Григорович рекомендував Відділу впровадження нових методів планування і економічного стимулювання Держплану УРСР проведення у 1976-1980 роках наукових досліджень за темою «Методичні основи розробки організаційних структур управління в галузях промисловості». Виконання цієї пошукової науково-дослідної роботи було доручено Держпланом УРСР Сектору організаційних форм і структур управління ЕНДІ, який з листопада 1975 року очолив автор спогадів після аспірантури стаціонару (1972-1975 роки).

З 1976 року Микола Григорович організував творчу співпрацю Відділу проблем управління виробництвом Інституту економіки промисловості (ІЕП) АН УРСР (м. Донецьк) з Сектором організаційних форм і структур управління ЕНДІ Держплану УРСР (м. Київ). На Методологічних семінарах по комплексній проблемі «Народногосподарське планування і ефективність суспільного виробництва», яку супроводжував ЕНДІ, вивчалися авторські спецкурси Чумаченка М.Г., що викладались ним у Донецькому державному університеті. Серед них: «Теорія прийняття управлінських рішень», «Управління науково-технічним прогресом», «Господарський механізм соціалістичного суспільства».

Виконуючи план науково-дослідних робіт ЕНДІ Держплану УРСР за темою «Методичні основи розробки організаційних структур управління в галузях промисловості», колектив Сектору здійснював аналітико-методичний супровід розробки підвідомчими республіканськими (10 одиниць) і непромисловими союзно-республіканськими міністерствами і відомствами (27 одиниць) розділу «Удосконалення управління» як складову частину Плану розвитку народного

господарства України на наступний п'ятирічний період (вперше на 1976-1980 рр., потім на 1981-1985 рр. і на період до 1990 р., та на 1986-1990 рр.).

Творча співпраця у 1981-1985 роках Сектору організаційних форм і структур управління ЕНДІ з Відділом проблем управління виробництвом ІЕП АН УРСР проявилася в діяльності Методологічного семінару по комплексній проблемі «Оптимальне планування і управління народним господарством» (м. Донецьк) шляхом виступів завсектором ЕНДІ з доповідями:

1. «Використання паспорта виробничого об'єднання (підприємства) за умов дії АСУ різних рівнів»: Препр. доп./ АН УРСР. ІЕП. — Донецьк, 1982. — 1,5 д.а.;

2. «Нормативно-індексна модель ефективного функціонування та розвитку первинної ланки господарювання промисловості»: Препр. доп./ АН УРСР. ІЕП. — Донецьк, 1982. — 1,1 д.а.;

3. «Організаційний механізм управління інтенсивним розвитком вугледобувного виробництва»: Препр. доп./ АН УРСР. ІЕП. — Донецьк, 1984. — 1,2 д.а.

Крім того, у збірнику наукових праць Інституту економіки промисловості АН УРСР були надруковані статті автора спогадів:

1. Структурна настройка системи територіально-галузевого управління промисловим виробництвом // Комплексне вдосконалення галузевих та регіональних систем управління. — Донецьк: ІЕП АН УРСР. — 1985. — 0,4 д.а.;

2. Комплексність управління інтенсивним розвитком промисловості // Удосконалення системи управління виробництвом: досвід та проблеми. — Донецьк: ІЕП АН УРСР. — 1986. — 0,5 д.а.

Тобто, ще у 1975 році Микола Григорович Чумаченко передбачив необхідність виконання НДР з планового вдосконалення організаційно-економічного механізму управління галузями промисловості УРСР у єдиному народногосподарському комплексі СРСР на базі впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Саме тому він спромігся довести, що план «Вдосконалення управління народним господарством республіки» повинен стати провідним розділом «Комплексної програми науково-технічного прогресу і його соціально-економічних наслідків по Українській РСР», яка почала розроблятися у 1981 році на 1986-2005 рр. і була продовжена у 1988 році на 1991-2010 рр. При цьому вважалося, що довгострокове планування вдосконалення управління промисловим виробництвом в межах Комплексної програми НТП доцільно розглядати на основі випереджаючого підвищення його організаційно-технічного рівня.

В березні 1981 року М. Г. Чумаченка обрано академіком-секретарем Відділення економіки АН УРСР, в лютому 1982 році Президія АН УРСР призначила його Головою Донецького наукового центру АН УРСР, у квітні 1982 року його обрано дійсним членом (академіком) АН УРСР, а у березні 1983 року Миколу Григоровича обирають на черговий строк членом Президії Академії наук УРСР.

У вересні 1982 року М. Г. Чумаченко доповів про проблеми територіального управління НТП на бюро Відділення економіки АН СРСР, яке схвалило проведену роботу і затвердило М. Г. Чумаченка головою Проблемної комісії з питань територіального управління науково-технічним прогресом Наукової ради АН СРСР із економічних проблем науково-технічної революції. За його ініціативою як Голови Донецького наукового центру АН УРСР та під безпосереднім ке-

рівництвом уперше в республіці розроблена Комплексна програма науково-технічного прогресу в промисловості Донецької і Луганської областей до 2000 року. Були сформовані і реалізовані регіональні науково-технічні програми «Донбас» і «Технічне переозброєння і реконструкція промисловості Донбасу» [2].

Теоретичне підґрунтя практичного вирішення проблем формування системи територіального управління науково-технічним прогресом викладено М. Г. Чумаченком у монографіях *«Економічна ефективність науково-технічного прогресу»*, *«НТР та удосконалення управління соціалістичним виробництвом»*, *«Удосконалення управління економікою регіону»*, *«Економічні проблеми розвитку територіальних науково-технічних комплексів»*, *«Проблеми регіонального управління науково-технічним прогресом: теорія, методика, практика»* та довіднику *«Науково-технічний прогрес: питання та відповіді»* [2].

Наявність цієї Комплексної програми і наукового забезпечення управління НТП стало підставою формування нових ідей регіоналістики, які висували ініціатори місцевих органів влади Українського Донбасу (Донецька і Луганська області).

В листопаді 1991 року в місті Донецьк відбулась нарада депутатів рад різних рівнів зі Східних і Південних областей України за участі державного міністра з питань економіки Володимира Гладуша [4].

На нараді були розглянуті питання про федеративно-земельне самоуправління за досвідом Німеччини, про регіональну самостійність без права виходу зі складу України, які були акумульовані у проекті Програми роздержавлення в Україні. Проект цієї програми розглядав регіони України як комплекс адміністративних областей, пов'язаних з геополітичними, історичними, промисловими та іншими ознаками взаємодії його складових.

В основу проекту Програми нової регіоналізації Українського Донбасу був покладений також досвід США 1933 року, коли президент Франклін Рузвельт прийняв Акт щодо федерального управління Долини річки Теннессі, а також ряд американських програм останніх десятиліть для районів з промисловим спадом.

На нараді було прийнято звернення Народних депутатів СРСР до Верховної Ради УРСР і Ради Міністрів України з проектом Програми створення федеральних структур у Східно-українському економічному районі. Учасники наради констатували відсутність перспектив розвитку міст і областей на положеннях концепції регіонального госпрозрахунку, який визнавався недоцільним в умовах переходу народного господарства до ринкової економіки.

В листопаді 1992 року в Україні, як вже соборній, суверенній і незалежній республіці-державі, відбулась науково-практична конференція «Актуальні проблеми управління територіями в Україні», матеріали якої містять тези доповідей Ю. Є. Бурих на тему «Перспективи за федеративно-земельним устроєм» [5, с. 58-63] і М. Г. Чумаченка «Про економічні функції центральних та територіальних органів влади» [5, с. 225-228].

Будучи заступником голови Горлівської міської ради народних депутатів і головою Координаційної ради Асоціації шахтарських місць Донбасу, в своїй доповіді на конференції Ю. Є. Бурих надав пропозиції щодо територіально-земельного розмежування і наділення земель частково державних повноважень. Насамперед, в сфері законотворчої діяльності: при цьому

мова йшла не про національнодержавний, а про територіальний федералізм.

Підтримку федерально-земельного принципу державного устрою України забезпечувало місцеве населення: серед 2050 опитаних мешканців Донецької області за федерально-земельний устрій висловилося 86,6%; у сільському Слов'янському районі області серед 642 опитаних — 89%; в місті Донецьк серед 1700 опитаних — 97%.

В своєму виступі Ю. Є. Бурих підкреслював, що «Йдеться про справжню демократизацію державного життя в самобутніх регіонах, про самостійне управління, про зміну стилю управління територіями — уникнути центрально-пожежного, випадкового звернення до проблем регіону до постійного, систематичного, забезпеченого правом та фінансами, регіонального та місцевого управління. Історія, традиції, природне середовище, економіка, екологія, соціальне життя — це специфічно для кожного регіону. Тому, як керувати, які форми управління використовувати, яким проблемам дати першочерговість — все це має вирішуватись самим регіоном» [5, с. 60].

На превеликий жаль, ні ідеї листопадових 1991 та 1992 років Наради і Конференції, ні наступні концептуальні положення і конструктивні пропозиції вітчизняних вчених соціальної і економічної науки щодо територіального федералізму (а з 2012 року — бюджетного федералізму) не були усвідомлені народними депутатами усіх рівнів та керівниками різних гілок влади і не стали основою українського людиноцентричного розвитку на основі соціально-орієнтованого державотворення.

В тезах доповіді на науково-практичній конференції «Актуальні проблеми управління територіями в Україні» (26-27 листопада 1992 року) академік АН УРСР М. Г. Чумаченко констатував наступне: «У сучасних умовах при вирішенні питання про державний устрій України необхідно враховувати світові тенденції, які вже склалися досить міцно, і при цьому необхідно враховувати особливі умови, в яких є наша країна. Справа в тому, що прагнення переходу до ринкових відносин створило уявлення у багатьох про те, що державне управління економікою відпадає, всі питання економічного розвитку вирішуватимуться ринком автоматично.

Слід зазначити, що сформований напрямок на досягнення ринкової економіки представляється дещо примітивним і спрощеним.

Аналіз світового досвіду з питань входження у ринок свідчить у тому, що для індустріально розвинених країн характерний не чистий ринок, а змішана економіка. Змішаною називається економіка, якою уряд забезпечує значні обсяги товарів та послуг, що сильно впливає на діяльність приватної економіки. Змішана економіка характеризується державними видатками, що становлять від чверті до половини валового національного продукту. У типовій змішаній економіці податки становлять не менше чверті національного доходу і уряд постійно регулює діяльність приватної економіки та використовує податки та субсидії для впливу на інтенсифікацію використання ресурсів.

Найголовніший недолік економічної реформи в цілому та окремих законів полягає в тому, що немає цілісної моделі суспільства, устрою його господарського механізму та соціальної структури, до якого країна має намір прийти. Наявність такої моделі дозволило б визначити етапи переходу від сучасного стану до наміченої мети» [5, с. 226-227].

Ідеї Миколи Григоровича стосовно впровадження в Україні моделі змішаної економіки (План – Ринок) на конференції підтримав Є. П. Рейзвіх, перший заступник глави Кіровоградської обласної державної адміністрації. В своєму виступі він висловив думку і пропозиції наступним чином: «Економіка має розвиватися на двохсекторній основі: державні підприємства мають працювати у режимі планового управління, а комерційні структури – за умов ринкової економіки».

Територія – складний об'єкт управління. Треба ухвалити закон про територіальне управління. Потрібно створити республіканський орган територіального розвитку. Підтримую пропозицію щодо створення Міністерства місцевого самоврядування. Я б назвав його «Міністерство місцевого самоврядування та територіального розвитку» [5, с. 337-338].

В 1989-1992 роках в Секторі проблем ефективності управління, створеного на базі Сектора організаційних форм і структур управління ЕНДІ також була розроблена модель змішаної економіки «План – Ринок» (з уточненням у 1993 році). Але, у зв'язку з відставкою у вересні 1992 року Першого Прем'єр-міністра України Фокіна Вітольда Павловича, як куратора розробки моделі, відповідні дослідження були припинені. Намічене широке обговорення і апробація моделі «План – Ринок» не відбулися.

Доречно відмітити, що напрацьовані наукові роботи ЕНДІ стосовно моделі змішаної економіки зацікавили і були передані відповідним інститутам Японії і Тайбею (острівному Китаю), Білорусі і Туркменістану.

Обґрунтовуючи необхідність довгострокового і поточного планування соціально-економічного розвитку України на початку переходу республіки до ринкових відносин, М. Г. Чумаченко посилався на досвід муніципального самоврядування у США і місцевого управління в Китайській Народній Республіці (КНР) та у Японії.

З серпня 1967 до червня 1968 року М. Г. Чумаченко перебував на науковому стажуванні в Іллінойському університеті (США), де виступив з доповідями та опублікував дві статті.

На початку 1993 року Сектор проблем ефективності управління ЕНДІ у взаємодії з Українською асоціацією регіональних наук узагальнили рекомендації і пропозиції, що містилися в матеріалах конференції «Актуальні проблеми управління територіями в Україні» (1992 р.), а також науково-методичні нароби колективів ЕНДІ і ІЕП з підготовкою їх для обговорення зі схваленням на Колегії Мінекономіки України.

«Основні напрями регіональної економічної політики» доповів на Колегії директор ЕНДІ, д.е.н., професор В. Ф. Столяров, а зі співповіддю виступив заступник завідуючого відділом проблем управління виробництвом Інституту економіки промисловості АН України (м. Донецьк) к.е.н. Бірінберг Борис Михайлович. Але, на жаль, не тільки нові керівники Мінекономіки України, а й Уряду не збагнули конструктивні ідеї і новизну знань «Основних напрямів регіональної економічної політики» в соборній, суверенній і незалежній Україні.

Насамперед, щодо поглиблення соціальної і економічної демократизації в частині розширення повноважень і підвищення відповідальності регіональних і місцевих органів влади у відтворенні людського потенціалу.

Фахівці ЕНДІ Держплану (Мінекономіки) України і Інституту економіки промисловості АН України вважали, що формування муніципальної і комунальної

власності доцільно було б здійснювати, в першу чергу, шляхом акціонування і спільного володіння з підприємствами та об'єднаннями об'єктами соціально-побутової і культурної інфраструктури на одній території. Головним ставало забезпечення випереджального кругообігу процесів відтворення населення регіону у порівнянні з кругообігом галузевих процесів відтворення його виробничого потенціалу.

У 1993 році в контексті формування громадянського суспільства в Україні шляхом активізації соціальної активності вчених-економістів, фахівців-практиків та організаторів виробництва Микола Григорович Чумаченко ініціював створення громадської організації «Академія економічних наук України (АЕН України)». На установчих зборах Миколу Григоровича було обрано Президентом АЕН України, а через 10 років (у 2003 році) – членом Американської академії економічних наук.

З 1981-1993 рр. Микола Григорович входив до складу редколегії журналу «Вісник академії наук Української РСР».

У 1994 році за ініціативою і під керівництвом академіка АН України Миколи Григоровича Чумаченко була також створена Українська асоціація регіональних наук. В її межах здійснювалось узагальнення досліджень розвитку регіоналістики і територіальної організації регіонів. Особлива увага приділялась концептуально-методичним аспектам формування місцевих бюджетів як основи економічної самостійності і самофінансування регіонів на рівні адміністративних областей.

У серпні 1995 року М. Г. Чумаченко за власним бажанням звільнився з посади голови Донецького наукового центру НАН України та директора Інституту економіки промисловості НАН України, залишившись керівником відділу проблем управління виробництвом Інституту.

У вересні 1995 року його призначено почесним директором Інституту економіки промисловості НАН України.

До грудня 1998 року Микола Григорович виконував обов'язки члена Президії НАН України, а після цього був призначений радником Президії.

У 2000 році М. Г. Чумаченко підтримав створення двох приватних Інститутів: природної економіки ім. В. І. Вернадського (засновник – к.е.н. Кукарцева Світлана Віталіївна; директор – к.е.н. Ямко Юрій Юрійович) і фізичної економіки ім. С. А. Подолінського (засновник і директор д.е.н., професор Столяров Василь Федосійович) во взаємодії з Українською асоціацією регіональних наук та Академією економічних наук України.

Микола Григорович зорієнтував науково-прикладну діяльність Інституту природної економіки ім. В. І. Вернадського на вирішення економічних проблем екології і ресурсозбереження, що найбільш актуальними були для Донбасу. Необхідно було також вирішувати проблеми комплексного використання матеріально-сировинних ресурсів, промислових відходів та вторинних ресурсів. Микола Григорович пропонував зосередитись на розробці довгострокових регіональних програм комплексного використання первинних і вторинних ресурсів шляхом формування Генеральної схеми управління комплексним використанням відходів первинних і вторинних ресурсів у регіоні, а також на формування основ екологічної відповідальності суб'єктів ринкового господарювання та органів влади. Наявним було за його ідеями формування екологічної реконструкції Донбасу.

Науковий супровід його настановам забезпечувались монографіями: «Актуальні програми охорони навколишнього середовища», «Інтенсифікація промислового виробництва» та «Інтенсивний розвиток індустрії» [2].

Цільовою науковою діяльністю Інституту фізичної економіки ім. С. А. Подолинського академік НАН України Чумаченко Микола Григорович вважав продовження розробки теорії управління промисловим виробництвом в соціально-орієнтованому суспільстві в умовах переходу до ринкової економіки. Насамперед, в частині формування системи економіко-статистичної метрології єдності вартісного і натурально-речового виміру секторів промисловості і національного господарства, не допускаючи використання методів і способів оцінки тільки підвищення їх фінансизації і капіталізації.

Результати досліджень обох Інститутів Микола Григорович рекомендував розміщати в збірниках наукових праць Інституту економіки промисловості НАН України.

Представники Інститутів, міжнародні експерти UNIDO з промислових інвестицій Ю. Ю. Ямко і В. Ф. Столяров, узагальнивши досвід розробки і презентації інвестиційних проектів України на міжнародних форумах 2000-2002 рр. під гаслом «Україна та Європейський союз: разом у XXI столітті», розробили проект «Організаційно-економічні механізми формування довгострокової стратегії України у світовому просторі».

Концептуальні положення проекту були включені в фундаментальну монографію «Майбутнє України: стратегія поступу» [Донецьк: НАН України, ІЕП, АЕН України, 2008. – 304 с.]. У цій колективній науковій праці, за словами Президента АЕН України М. Г. Чумаченка, запропоновано: «новий курс, який має змінити антисоціальне обличчя українського капіталізму... базується на ... посиленні координувальної ролі держави в стимулюванні інновацій і інвестицій у розвиток науки, освіти, охорони здоров'я, в навколишнє середовище, тобто у фундаментальні чинники розвитку людського й інтелектуального капіталу нації» [https://uk.wikipedia.org/wiki/Академія_економічних_наук_України].

Враховуючи настанови Чумаченка Миколи Григоровича, у 2024 році Інститут фізичної економіки ім. С. А. Подолинського при взаємодії з Академією економічних наук України були видані 2 томи збірників історико-аналітичних нарисів: переосмислення минулого і бачення повоєнного майбутнього під загальним девізом «Українському народу – стабільний планомірностійкий людський розвиток». Збірник нарисів включає наукові фахові статті, які були надруковані з 2014 року в Дискусійному клубі журналів АЕН України: «Вісник економічної науки України» та «Економічний вісник Донбасу» [6-7].

Авторський колектив нарисів склали послідовники і продовжувачі напрямів наукових досліджень, які в свій час здійснював доктор економічних наук, професор, академік НАН України Чумаченко Микола Григорович: д.е.н., професор Черняк Володимир Кирилович; к.е.н., докторант Шинкарук Оксана В'ячеславівна; д.е.н., професор Столяров Василь Федосійович. Керівником авторського колективу виступив Перший Прем'єр-міністр суверенної, незалежної і соборної України к.т.н., професор Фокін Вітольд Павлович.

В 1-му томі визначено базові вихідні положення стабільного планомірностійкого людського розвитку на основі розгляду еволюції доктрини трьох «С» в Ук-

раїні: Соціальне прогнозування, Соціальне планування, Соціальне управління.

Систематизовано тенденції впровадження нових методів планування і стимулювання, господарювання і організації управління в період дії Держплану УРСР (1972-1990 рр.), становлення планово-економічної самостійності республіки у складі СРСР (1986-1990 рр.) та формування економічного суверенітету України як незалежної держави (1990-1992 рр.).

Розкрито роль фахівців підвідомчого Економічного науково-дослідного інституту (ЕНДІ) в розробці двосекторної моделі соціально-орієнтованої економіки «План-Ринок» та в реформуванні народного господарства і переводу його на ринкові відносини (1976-1992 рр.). Обґрунтовано доцільність розробки Планового Кодексу України з орієнтацією на впровадження бюджетного федералізму унітарної держави на основі використання гармонійних пропорцій «Золотого перетину».

Наявна потреба розробки і прийняття Планового Кодексу України, в якому необхідно регламентувати за часом і змістом етапи підготовки і прийняття Послань Президента України до НаРОДУ і Верховної Ради, Планів роботи Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України і Центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ) соціально-економічної сфери.

Розробка Планового Кодексу України (поряд з Бюджетним, Податковим і Цивільним Кодексами) щодо регламентації: форм, термінів дії і строків формування Національної і Регіональних Стратегій, Цільових науково-технічних програм і Комплексних планів соціально-економічного розвитку держави і регіонів; відповідальності центральних, регіональних і місцевих органів виконавчої влади за підготовку, прийняття і виконання стратегічних та поточних планових рішень щодо підвищення ефективності ринкових соціально-економічних відносин за творчої участі вітчизняних вчених.

Завершується 1-й том історико-аналітичних нарисів викладенням пропозицій та зауважень до проекту Концепції економічного розвитку Донецької та Луганської областей, які були підготовлені науковим колективом Інституту економіки промисловості НАН України за участю автора спогадів.

В 2-му томі нарисів представлені результати цілеспрямованого проектування складових механізму соціально-адекватного менеджменту системної взаємодії Центру і Регіонів України як територіально-єдиної цілісної системи соціально-орієнтованої держави. Проектуванням людського розвитку охоплені переважно процеси самоорганізації, самофінансування і самоуправління на регіональних і місцевих рівнях державотворення.

Обґрунтовано доцільність створення і впровадження в державному регулюванні людського розвитку системи ППБ: Прогнозування – Програмування – Бюджетування. Наведено результати стратегічного планування людського розвитку в адміністративних областях Поділля, Буковини і Українського Донбасу (Луганська і Донецька області).

Спроектвані логістичні схеми: оцінювання провідних елементів і основних складових, результативності та ефективності важелів соціально-адекватного менеджменту; гнучкості алгоритму функціонування державного регулювання людського розвитку; визначення етапів і процедур комплексної оцінки динаміки Індексу регіонального людського розвитку (ІРЛР); формування фінансової структури витраток бюджетного федералізму унітарної держави.

В Нарисах стабільний планомірностійкий людський розвиток розглянутий як національно-консолідована цивілізаційна платформа України з розкриттям механізму соціально адекватного менеджменту унітарної держави при взаємодії Центру і Регіонів. Провідними цінностями цивілізаційної платформи визначені органічні складові парадигми «ЗС+Р» – інтернаціональні принципи свободи, справедливості, солідарності і рівності в життєдіяльності українського народу на основі реалізації цілісної доктрини «5Д» – державність, демократія, достаток, духовність і довір'я.

Оновлене повоєнне державотворення бачиться авторами нарисів в досягненні духовної гармонії між людьми, з природою на основі використання національно-історичних витоків економічної і соціальної демократизації, в переформуванні корумпованих еліт надбудови держави з особистого матеріального збагачення і саморозвитку на підвищення добробуту усіх верств і прошарків базису держави, на забезпечення розширеного соціального відтворення суспільства, його морального розквіту.

На честь сторіччя з дня народження Миколи Григоровича Чумаченка як Заповіт для українських вчених-економістів і соціологів виступають його настанови стосовно необхідності здійснення пошукових наукових досліджень щодо формування науково-методичного забезпечення людиноцентристського соціально-економічного розвитку суверенної, незалежної і соборної України.

Список використаних джерел

1. З нагоди 95-річчя від дня народження Першого Президента Академії економічних наук України, почесного директора Інституту економіки промисловості НАН України, академіка НАН України Чумаченка Миколи Григоровича (01.05.1925 – 14.10.2011). *Вісник економічної науки України*. 2020. №1(38). С. 3-5.
2. Чумаченко Микола Григорович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Чумаченко_Микола_Григорович.
3. Столяров В. Ф. Інтенсифікація та система управління промисловим виробництвом (організаційно-економічний аспект). Київ, Наукова думка, 1988. 263 с.
4. Роздержавлення в Україні: одна із програм. *Тижневик «ОрієнтриР-ДіП»*. 1990. Листоп. (№40).
5. Актуальні проблеми управління територіями в Україні: матеріали науково-практичної конференції (26-27 листопада 1992 року). Київ, 1993.
6. Фокін В. П., Черняк В. К., Шинкарьок О. В., Столяров В. Ф. Українському народу – стабільний планомірностійкий людський розвиток (збірник історико-аналітичних нарисів: переосмислення минулого і бачення повоєнного майбутнього). Київ. 2024. Том 1: Визначення стабільного планомірностійкого людського розвитку як національно-консолідованої цивілізаційної платформи України. 214 с.
7. Фокін В. П., Черняк В. К., Шинкарьок О. В., Столяров В. Ф. Українському народу – стабільний планомірностійкий людський розвиток (збірник історико-аналітичних нарисів: переосмислення минулого і бачення повоєнного майбутнього). Київ. 2024. Том 2:

Становлення соціально адекватного менеджменту унітарної української держави. 216 с.

References

1. Z nahody 95-richchia vid dnia narodzhennia Pershoho Prezydenta Akademii ekonomichnykh nauk Ukrainy, pochesnogo dyrektora Instytutu ekonomiky promyslovosti NAN Ukrainy, akademika NAN Ukrainy Chumachenka Mykoly Hryhorovycha (01.05.1925 – 14.10.2011) [On the occasion of the 95th anniversary of the birth of the First President of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, Honorary Director of the Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine, Academician of the NAS of Ukraine Chumachenko Mykola Grigorovich (01.05.1925 – 14.10.2011)]. (2020). *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1(38), pp. 3-5 [in Ukrainian].
2. Chumachenko Mykola Hryhorovych [Chumachenko Mykola Grigorovich]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Чумаченко_Микола_Григорович [in Ukrainian].
3. Stoliarov, V. F. (1988). Intensyfikatsiia ta systema upravlinnia promyslovym vyrobnytstvom (orhanizatsiino-ekonomichniy aspekt) [Intensification and the system of industrial production management (organizational and economic aspect)]. Kyiv, Naukova dumka. 263 p. [in Ukrainian].
4. Rozderzhavlennia v Ukraini: odna iz prohram [Denationalization in Ukraine: One of the Programs]. (1990). *Tyzhnevuk «OriientriR-DiP» – Weekly "OrientyR-DiP"*, 40 [in Ukrainian].
5. Aktualni problemy upravlinnia terytoriiamy v Ukraini [Current problems of territorial management in Ukraine]: Proceedings of the scientific and practical conference (1992, November 26-27). Kyiv [in Ukrainian].
6. Fokin, V. P., Cherniak, V. K., Shynkariuk, O. V., Stoliarov, V. F. (2024). Ukrainському народу – stabilnyi planomirnostiiyki liudskiy rozvytok (zbirnyk istoriko-analitychnykh narysiv: pereosmyslennia mynuloho i bachennia povoiennoho maibutnoho) [Ukrainian people – stable planned human development (collection of historical and analytical essays: rethinking the past and vision of the post-war future)]. Kyiv. Tom 1: Vyznachennia stabilnoho planomirnostiiykoho liudskoho rozvytku yak natsionalno-konsolidovanoi tsyvilizatsiinoi platformy Ukrainy [Volume 1: Definition of stable planned sustainable human development as a nationally consolidated civilizational platform of Ukraine]. 214 p. [in Ukrainian].
7. Fokin, V. P., Cherniak, V. K., Shynkariuk, O. V., Stoliarov, V. F. (2024). Ukrainському народу – stabilnyi planomirnostiiyki liudskiy rozvytok (zbirnyk istoriko-analitychnykh narysiv: pereosmyslennia mynuloho i bachennia povoiennoho maibutnoho) [Ukrainian people – stable planned human development (collection of historical and analytical essays: rethinking the past and vision of the post-war future)]. Kyiv. Tom 2: Stanovlennia sotsialno adekvatnoho menedzhmentu unitarnoi ukrainskoi derzhavy [Volume 2: Formation of socially adequate management of the unitary Ukrainian state]. 216 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 31.03.2025

Рецензовано: 17.04.2025

Формат цитування:

Столяров В. Ф. Стратегічне бачення механізму управління промисловим виробництвом в Україні (до 100-річчя Чумаченка Миколи Григоровича). *Вісник економічної науки України*. 2025. № 1 (48). С. 15-21. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1\(48\).15-21](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1(48).15-21)

Stolyarov, V. F. (2025). Strategic Vision of the Mechanism of Industrial Production Management in Ukraine (to the 100th Anniversary of Chumachenko Mykola Hryhorovych). *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (48), pp. 15-21. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1\(48\).15-21](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2025.1(48).15-21)

